

Розділ 1

Економіка природокористування і еколого-економічні проблеми

УДК 502.131.1:502.17

Л. Г. Мельник, І. М. Бурлакова, Є. А. Зябіна

Перспективи розвитку «зеленої економіки» (погляд економіста на конференцію «Ріо + 20»)

У статті проведено критичний аналіз передумов та результатів конференції зі сталого розвитку «Ріо+20» та визначено основні напрями та пріоритети розвитку «зеленої економіки» в Україні. Проведено аналіз Глобального зеленого нового курсу, спрямованого на шлях екологічно чистого і стабільного розвитку економіки. «Сестейнебловість» визначено найважливішою довгостроковою метою, для досягнення якої необхідно зробити економіку «зеленою». Конференцію «Ріо+20» визнано наступним кроком у досягненні Цілей Розвитку Тисячоліття. Визначено місце відтворювального механізму екологізації у впровадженні екологічно збалансованої системи природокористування. Охарактеризовано вплив екологічної стандартизації та сертифікації на розвиток «зеленої економіки» в Україні.

Ключові слова: сталий розвиток, «зелена економіка», економічне зростання, екологічно безпечні технології, екологічні товари, стратегії сталого розвитку, екологічна стандартизація.

Вступ. Глобальна фінансова криза наприкінці минулого десятиліття поставила питання про пошук критеріїв та чинників розвитку суспільства, у тому числі залежності стабільного економічного зростання від постійного зростаючих потреб населення та екологічної деградації, а також можливостей залучення нових джерел зростання, пов'язаних з використанням ресурсозберігаючих та екологічно спрямованих технологій.

Основними чинниками виживання людства сьогодні стають розроблення та запровадження таких інноваційних моделей виробництва та споживання, які здатні забезпечити зростаючі потреби населення за умов більш ощадливого використання невідновлюваних природних ресурсів та мінімізації шкідливого впливу на навколишнє природне середовище. Цим критеріям відповідає концепція сталого розвитку економіки, яка повинна зорієнтувати економічний розвиток на новий «зелений» курс. Концепція отримала офіційне визнання ще на початку 80-х рр. та знайшла своє відображення у багатьох офіційних документах конференцій, планів та стратегій розвитку соціально-економічного розвитку.

Аспектам сталого розвитку приділяли увагу дослідники та вчені, які безпосередньо брали участь у формуванні концепції сталого розвитку, а також інші вчені, що

Мельник Леонід Григорович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та бізнес-адміністрування Сумського державного університету; Бурлакова Ірина Михайлівна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування Сумського державного університету; Зябіна Євгенія Анатоліївна, студент факультету економіки та менеджменту Сумського державного університету.

займалися спорідненими дослідженнями, а саме: Д. Медоуз, В. Зіммерлі, А. Мессарович, Б. В. Буркинський, Е. Вайтцеккер, Е. Ловінс, Л. Ловінс, Т. П. Галушкіна, Р. Рандерс, С. М. Бобильов, В. М. Захаров, О. І. Мельник, Ф. Остерхуїс, Ф. Рубік, Г. Шоль, Л. Хенс, Г. Ленк, Е. Гобар та ін. Зміни у світовій та національній економіках, досягнення науково-технічного прогресу та продовження екологічної деградації вимагають критичного аналізу розвитку цієї концепції та формулювання нових пріоритетів «зеленого» курсу розвитку економіки України.

Метою роботи є критичний аналіз передумов та результатів конференції зі сталого розвитку «Ріо+20» та визначення основних пріоритетів розвитку «зеленої економіки» в Україні.

Основна частина. Зростання кількісних параметрів розвитку населення у світі свідчить про постійно зростаючу потребу в життєво необхідних товарах та послугах, виробництво яких, у свою чергу, потребує залучення додаткових енергетичних, водних та інших обмежених ресурсів. Пошук напрямків розвитку соціально-економічних систем, які забезпечать сталий розвиток людства та захистять його від глобального екологічного колапсу, нерозривно пов'язаний зі зменшенням залежності від обмежених невідновлюваних енергетичних джерел, переходом до використання більш безпечних для довкілля технологій та корекцією існуючих суспільних цінностей, що визначають основні вектори розвитку економіки.

Пошуки необхідної концепції призвели до обґрунтування Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) у 2008 році Глобального зеленого нового курсу (ГЗНК), спрямованого на сприяння оздоровленню фінансової системи, подолання рецесії в економіці, переведення післякризового розвитку на шлях екологічно чистого і стабільного розвитку, збільшення кількості робочих місць. Програма передбачає залучення державних інвестицій, податкових стимулів, проведення реформ ціноутворення у напрямку переходу до екологічно-орієнтованої «зеленої економіки», створення відповідної інфраструктури та підвищення зайнятості у трансформованих економічних секторах [1].

«Зелена економіка» (англ. «Green economics») – напрям в економічній науці, який сформувався в останні 2 десятиріччя, у рамках якого вважається, що економіка є залежним компонентом природного середовища, в межах якої вона існує та одночасно є її частиною. Концепція «зеленої економіки» включає в себе ідеї багатьох інших напрямків в економічній науці і філософії, таких, як екологічна економіка, економіка довкілля, антиглобалістика, теорія міжнародних відносин та ін. [2].

Розвиваючи положення Глобального зеленого нового курсу, ЮНЕП присвятив свою нову доповідь 2011 року «Назустріч «зеленій економіці»: шлях до сталого розвитку та викорінення бідності» аргументації на користь інвестування 2% світового ВВП в «озеленення» економіки з метою істотної зміни характеру розвитку та спрямування потоків державних і приватних інвестицій на ефективне використання ресурсів та зменшення викидів парникових газів.

Підкреслюється, що за десятиріччя, коли нові багатства створювалися за домінування моделі «коричневої» економіки, суспільство не вирішило таких проблем, як соціальна маргіналізація та виснаження ресурсів і все ще далеке від досягнення Цілей розвитку тисячоліття. «Сестейнебловість» («sustainability») залишається найважливішою довгостроковою метою, але для її досягнення необхідно зробити нашу економіку «зеленою».

«Зелена економіка» згідно з доповіддю ЮНЕП – це «економіка з низькими викидами вуглецевих сполук, яка ефективно використовує ресурси і відповідає інтересам усього суспільства». В «зеленій економіці» зростання доходів і зайнятості забезпечується державними та приватними інвестиціями у ті заходи й проекти, які сприяють зменшенню викидів вуглецю та забруднення, підвищують ефективність використання енергії і ресурсів, працюють на упередження втрати біорізноманіття та екосистемних послуг. Ці інвестиції необхідно каталізувати та підтримувати шляхом цільових державних видатків, субсидій і стимулів для сприяння розвитку «зелених» секторів, розвитку ринків для «зелених» технологій та інновацій, удосконалення регуляторної політики та потоків фінансової допомоги, переходу до «зелених» державних закупівель [3].

Підсумковий документ Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» «Майбутнє, якого ми бажаємо» 2012 р., на який було покладено великі сподівання світової спільноти, закликає до розгляду «зеленої економіки» в контексті сталого розвитку, ліквідації бідності таким чином, щоб це стимулювало підтримку поступового справедливого економічного зростання та створення робочих місць [4].

Однак варто зазначити, що документ є досить декларативним та таким, що не містить конкретних цілей досягнення сталого розвитку, індикаторів вимірювання екологічної та соціальної відповідальності, стратегій створення «зелених робочих місць» для скорочення безробіття та термінів їх реалізації. Ключова тема конференції – «зелена економіка» – фрагментарно висвітлена в підсумковому документі, незважаючи на актуалізацію цього напрямку упродовж усіх попередніх офіційних заходів.

У підсумковому документі було визнано, що прогрес з виконання взятих на себе зобов'язань двадцять років тому залишається нестійким та має свої недоліки. Ще раз було визнано, що посилення фінансування є ключовим для досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття. Документ закликав регіональні, національні та місцеві органи влади розробити стратегії сталого розвитку як ключові інструменти для прийняття рішень.

Пріоритетними напрямками конференції в економічній площині стали продовольча безпека, енергетика, сталі сільське господарство, туризм та транспорт, зайнятість та соціальних захист населення, видобувний сектор економіки, раціональні моделі споживання та виробництва.

Одним з позитивних результатів проведення конференції можна вважати прийняття десятирічної рамкової програми з раціональних моделей споживання і виробництва (A/CONF.216/5). У рамках документа було надано рекомендації щодо поетапної відміни шкідливого та неефективного субсидіювання видобутку та споживання викопних видів палива, які стимулюють марнотратне споживання та гальмують сталий розвиток. Було запропоновано розглянути можливість раціоналізації неефективного субсидіювання видобутку і споживання викопних видів палива шляхом усунення ринкових диспропорцій, у тому числі реорганізацію оподаткування і поступову відмову від шкідливих субсидій там, де вони існують, у зв'язку з їх екологічними наслідками.

Учасники конференції також зобов'язалися сприяти сталому розвитку міст шляхом надання підтримки місцевій владі, підвищення рівня поінформованості громадськості та розширення масштабів участі міських жителів у процесах прийняття рішень. Сталий розвиток міст було охарактеризовано таким чином: безпечне і здорове життя для всіх, особливо дітей, молоді, жінок, літніх людей та інвалідів; недорогі послуги у сфері транспорту та енергозабезпечення; безпечні і озеленені міські райони; безпечна і чиста питна вода; послуги в галузі санітарії; якісне повітря; гідні робочі місця; міське

планування; видалення відходів на основі застосування принципу «скорочення, повторне використання та утилізація».

Варто звернути увагу на активну участь представників бізнес-структур у конференції в цілому та у проведеному окремо Корпоративному форумі зі сталого розвитку, в рамках якого відбулася зустріч представників українських підприємств. Результатом заходу можна вважати сформульовані принципи сталого ведення бізнесу в Україні, які стосуються розвитку стратегій соціального партнерства між владою, бізнесом та місцевим населенням; подолання розриву між бізнесом і освітою; просвіти споживачів у сфері захисту навколишнього середовища та етичного споживання; популяризації інновацій; обґрунтованих тарифів на природні ресурси; викорінення корупції; прозорих державних закупівель тощо.

У підсумковому документі було також визнано важливість комунікаційних та екологічно безпечних технологій, розробок та інноваційної діяльності, у тому числі на підтримку розвитку «зеленої економіки». ООН було запропоновано надавати на вимогу інформацію щодо інструментальних засобів та сучасного досвіду застосування стратегій, моделей, методологій оцінки або прикладів розвитку «зеленої економіки».

Підтримавши курс міжнародних організацій на пошук нових джерел розвитку, уряди багатьох розвинених країн включили цілі, завдання та конкретні інструменти сприяння «зеленому» зростанню у свої довгострокові стратегії або розробили окремі стратегії «зеленого» зростання [2].

В Україні з метою впровадження екологічно збалансованої системи природо-користування та інтеграції положень окремих нормативно-правових актів та цільових програм розроблено оновлену стратегію державної екологічної політики. «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року» затверджено Законом України від 21 грудня 2010 року N 2818-VI. Положеннями Закону передбачається обов'язкове врахування екологічної складової при складанні стратегій, планів і програм розвитку України, впровадження екологічного управління на підприємствах, екологізація господарської діяльності відповідно до засад сучасної секторальної екологічної політики, що реалізується у країнах Західної і Центральної Європи [5].

Сумськими вченими-економістами було розроблено *відтворювальний механізм екологізації* народногосподарського комплексу, який забезпечить співпрацю всіх секторів, включаючи владу, бізнес та суспільство з метою переходу до економіки нового типу («зеленої економіки»). Відтворювальний механізм екологізації повинен включати: *відтворення екологічного попиту, екологічно орієнтованої виробничої основи, екологічно орієнтованих людських факторів та мотивів екологізації* [6].

Україна зможе досягти встановлених пріоритетів сталого розвитку лише за умови комплексного підходу до впровадження «зеленого» курсу. При цьому стратегічною метою економічних перетворень є зміна моделей споживання і виробництва в контексті реалізації екологічної політики. Цьому сприятиме і прийняття десятирічної рамкової програми з раціональних моделей споживання і виробництва (A/CONF.216/5) на Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо +20».

У рамках середньострокового періоду (до 2015 р.) досягнення стратегічної мети повинно бути забезпечено шляхом [6]:

- перебудови систем життєзабезпечення людини з метою зменшення їх ресурсоемності та підвищення ефективності функціонування, збільшення рівня рециркуляції ресурсів, створення замкнутих циклів виробництва;

– удосконалення конструкцій виробів у напрямку зменшення їх ресурсоемності, екологізації якісного складу ресурсів, застосування нешкідливих процесів виготовлення, споживання та утилізації відходів;

– зменшення у структурі ресурсів, які застосовуються, частки невідновлюваних ресурсів на користь відновлюваних ресурсів, а також вторинної сировини, збільшення питомої ваги матеріалів, органічно властивих процесам, що відбуваються в природі.

У довгостроковому періоді (до 2030 р.) передбачається перехід до нової моделі споживання – «зеленої економіки» – шляхом:

– конвергенції компонентів і систем виробництва і споживання продукції в напрямку створення і експлуатації багатофункціональних комплексів, перехід від орієнтації на продукт / ресурс до орієнтації на функції; мініатюризація засобів виробництва і споживання;

– переходу від виробництва і споживання окремих товарів і послуг до формування територіальних життєблагодатних комплексів, що об'єднують забезпечення фізіологічних, соціальних і трудових функцій людини;

– підвищення у структурі засобів виробництва питомої ваги інформаційно–комунікаційних технологій;

– екологічно спрямованої реструктуризації економіки країни, регіонів, галузей, підприємств.

Основними джерелами фінансування заходів щодо зміни моделей споживання та виробництва в Україні мають бути такі: власні кошти суб'єктів господарювання, позикові кошти у вигляді кредитів, залучення інвестицій, у тому числі іноземних, та кошти державного бюджету [6].

За останнє десятиліття було реалізовано багато заходів зі зниження ресурсо– та енергоемності виробництва. На це виробника штовхає конкурентне ринкове середовище і бажання пошуку можливостей виходу на міжнародні ринки. Сьогодні вміння економити природні ресурси стає вагомим чинником економічного успіху. Але варто зауважити, що швидкість технічного переозброєння України залишається незадовільною, враховуючи недостатність фінансових джерел таких перетворень.

В умовах постійного дефіциту інвестиційних ресурсів для їх чисто екологічного застосування є тільки одна можливість радикального вирішення екологічної проблеми – перетворити екологічні продукти та послуги у вигідний для національної економіки товар. Виробництво екологічних товарів і послуг дає можливість відкрити нові ринкові ніші для підприємців, налагодити взаємини підприємця з зацікавленими сторонами та мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище.

При цьому поєднуються три групи цілей:

– підвищення експортного потенціалу виробничого комплексу України за рахунок перспективної групи екологічних товарів і послуг;

– вирішення самою Україною екологічних проблем за рахунок використання екологічно спрямованих технологій нового покоління власного виробництва;

– вирішення проблем матеріального та енергетичного забезпечення, головним чином за рахунок істотного зменшення потреби у відповідних ресурсах [7].

Варто також констатувати вагоме значення стандартизації та сертифікації, які позитивно впливають на випуск якісної і більш конкурентоспроможної продукції, забезпечують основні принципи екологічної безпеки та збереження стану навколишнього природного середовища, що сприяє розвитку «зеленої економіки» та забезпеченню необхідного рівня якості товарів та послуг.

В Україні для оптимізації розвитку національної системи стандартизації та приведення її до вимог Угоди про технічні бар'єри в торгівлі, узгодження цієї національної системи із загальнозживаними стандартами, прийнятими в Європейському Союзі Держспоживстандартом України, розроблено Державну програму стандартизації на 2006 – 2010 роки, яку затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2006 року №229. Цією Державною програмою передбачено 8570 стандартів, що підлягають розробленню як гармонізовані, за галузями економіки [8].

Процес гармонізації українських національних стандартів із міжнародними і європейськими стає дедалі динамічнішим. За даними розширеного засідання Колегії Держспоживстандарту від 27 лютого 2009 р. упродовж 2008 року в Україні було прийнято 1052 національні стандарти, гармонізовані з міжнародними і європейськими, в 2007 році було гармонізовано 935 стандартів, в 2006 році – 628. Це свідчить про позитивну тенденцію у сфері гармонізації українських стандартів із міжнародними і європейськими. А за програмою перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів (ГОСТ), прийнятих до 1992 року, упродовж 2006 – 2008 рр. скасовано наказами Держспоживстандарту чинність 3222 міждержавних стандартів (ГОСТів) [2].

На сьогодні в Україні за офіційними даними є чинними:

- більш ніж 1,5 тис. сертифікатів на системи управління якістю вітчизняних підприємств, у тому числі у Реєстрі системи УкрСЕПРО за ДСТУ ISO 9001 – 2001;
- майже 70 сертифікатів на системи екологічного управління, у тому числі у реєстрі системи УкрСЕПРО (ДСТУ ISO 14001– 97) [9].

Впровадження і сертифікація систем управління якістю відповідно до вимог міжнародних стандартів дасть змогу насамперед захистити національні економічні інтереси та підвищити конкурентоспроможність продукції вітчизняних виробників.

Висновки. Завдяки проведенню конференції зі сталого розвитку «Ріо+20» зроблено наступний крок у популяризації та розробленні інструментальних засобів реалізації стратегій розвитку «зеленої економіки». Прийнято десятирічну рамкову програму з національних моделей споживання і виробництва.

Україна зможе досягти встановлених пріоритетів сталого розвитку за умови комплексного підходу до впровадження «зеленого» курсу. При цьому стратегічною метою економічних перетворень є зміна моделей споживання і виробництва в контексті реалізації екологічної політики.

Результатом реалізації запропонованих авторами напрямків розвитку «зеленої економіки» у практиці вітчизняних суб'єктів господарювання повинно стати:

- формування економічної зацікавленості підприємств, організацій, органів влади різних рівнів в активізації впровадження «зеленого» курсу національної економіки;
- істотне прискорення дематеріалізації, інформатизації, екологізації виробництва і споживання в Україні;
- структурна перебудова економічної системи, зниження еколого–економічного збитку від забруднення навколишнього середовища;
- формування нової господарської та ідеологічної парадигми суспільного розвитку, що ґрунтується на дбайливому ставленні людини до природи, раціональному використанні її ресурсів, широкому залученні досягнень НТП у виробничі цикли.

1. *Глобальний зелений новий курс. Доповідь.* – березень, 2009. – Published by the Green European Foundation aisbl Gel, Belgium, 2009.
2. *«Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні* / Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов – Одеса : ППРЕД НАН України; – Саки : Підприємство Фенікс, 2011. – 348 с.

3. *Навстречу зеленой экономике: путь к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для властных структур.* ЮНЕП, 2011. – С. 2.
4. *The Future We Want A/66/L.56 2012* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.uncsd2012.org/thefuturewewant.html>. – Title from the screen.
5. Закон України «Про основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 26. – С. 218.
6. Мельник Л. Г. Концептуальні підходи до змін моделей споживання та виробництва при переході до стійкого розвитку / Л. Г. Мельник, О. І. Мельник, О. І. Карінцева, В. В. Сабадаш, І. М. Сотник // Механізм регулювання економіки. – 2007. – № 3. – С. 51–58.
7. Формування на території Сумської області ЕКОПОЛІСУ – науково-виробничо-освітнього комплексу з виробництва і реалізації товарів екологічного призначення (концептуальні положення). – Суми : Університетська книга, 2003. – 36 с.
8. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К. : Консультант, 2010. – 415 с.
9. Галушкіна Т. П. Екологічна сертифікація в системі екологічного управління : монографія / Т. П. Галушкіна, С. Г. Гордійчук. – Х. : Бурун Книга, 2010. – С. 130–220.
10. Ловінс Е. Фактор четыре. Затрат – половина, отдача двойная. Новый доклад Римскому клубу ; перевод с англ. / Е. Ловінс, Л. Ловінс. – М. : Academia, 2000. – 400 с.
11. Oosterhuis F. Product Policy in Europe: New Environmental Perspectives / Oosterhuis F., Rubik F., Scholl G. – Dordrecht, The Netherlands : Kluwer Academic Publishers. – 1996. – 306 p.
12. Бюллетень Института устойчивого развития Общественной палаты РФ «На пути к устойчивому развитию России». Итоги конференции «Рио+20»: новые возможности ; под ред. В. М. Захарова. – М. : Полиграфия и реклама, 2012. – № 60. – 98 с.

Отримано 31.06.2012 р.

Л. Г. Мельник, И. М. Бурлакова, Е. А. Зябина
Перспективы развития «зеленой экономики»
(взгляд экономиста на конференцию «Рио + 20»)

В статье проведен критический анализ предпосылок и результатов конференции по устойчивому развитию «Рио + 20» и определены основные направления и приоритеты развития «зеленой экономики» в Украине. Проведен анализ Глобального зеленого нового курса, направленного на путь экологически чистого и стабильного развития экономики. «Сэстэйнебловость» определена важнейшей долгосрочной целью, для достижения которой необходимо сделать экономику «зеленой». Конференция «Рио + 20» признана следующим шагом в достижении Целей Развития Тысячелетия. Определено место воспроизводственного механизма экологизации во внедрении экологически сбалансированной системы природопользования. Охарактеризовано влияние экологической стандартизации и сертификации на развитие «зеленой экономики» в Украине.

Ключевые слова: устойчивое развитие, «зеленая экономика», экономический рост, экологически безопасные технологии, экологические товары, стратегии устойчивого развития, экологическая стандартизация.

L. G. Melnyk, I. M. Burlakova, E. A. Zyabina
Perspectives of «green economy» development
(look of an economist at the Conference «Rio + 20»)

The article provides a critical analysis of the assumptions and results of the Conference on Sustainable Development «Rio +20». The main directions and priorities for the development of «green economy» in Ukraine are defined. The analysis of the Global Green New Deal, aimed at the way of clean and stable development of the economy, is done. «Sustainability» is determined as an important long-term goal, which needs to make the economy «green». Conference «Rio +20» is recognized as a next step in achieving the Millennium Development Goals. The place of the reproductive mechanism of ecologization in implementation of balanced system of environmental economics is defined. The impact of environmental standardization and certification on the development of «green economy» in Ukraine is characterized.

Keywords: sustainable development, «green economy», economic growth, environmentally sound technology, environmental goods, sustainable development strategies, environmental standardization.